

ЕРИХ КОШ

ДУШАН КОСТИЋ
КАО УРЕДНИК “САВРЕМЕНИКА”
(1955 – 1961)

Књижевне прилике у, сада већ давној, 1954. години и почетком 1955. нису биле у Београду баш најповољније. Из два разлога. Били су укинута књижевни листови “Сведочанства” и “Књижевне новине” и писци нису имали где да објављују своје радове, нити да проверавају њихову вредност. Није било ни књижевне критике, а ни књижевних приказа. Уз то је и бучно рекламирани и званично фаворизовани часопис “Нова мисао” почетком 1955. укинут, са последњом, јануарском свеском, која је садржавала “Анатомију једног морала”, прилог Милована Ђиласа, који је оцењен као непријатељски памфлет и изазвао крупне политичке потресе у тадашњем политичком врху. Уз то је “Књижевност”, коју је немарно и безвољно уређивао Ели Финци, формално још једини постојећи часопис, излазила са закашњењем и по пола године, бледа, са много сарадника и веома оскудним бројем страница, на једва пет-шест табака. То је било једно.

Други узрок лошем стању била је естетика, па и идеолошка подељеност међу београдским писцима, која је све више узимала маха, манифестовала се у свађама, сукобима, па и друштвено-политичким поделама. Разбуктао се сукоб око превласти у књижевном животу, не само на естетско-теоретском плану, већ и око политичке подршке и финансијских средстава, добијаних од државних институција. После 1948. и сукоба са Информбироом, бивши надреалисти, Александар Вучо, Марко Ристић и, нарочито, Оскар Давичо, отпочели су са нападима на “социјалистички реализам” који им је, по њиховом осећању био наметан, спутавајући, па и онемогућавајући за њихова дотадашња, ранија, књижевна увере-

ња, као и објављивање њихових надреалистичких, односно модернистичких творевина. Мада су се још много раније, средином тридесетих година, у ствари одрекли својих првобитних надреалистичких ставова и манифеста, прилазећи, као и њихови француски узор – Арагон и Елијар, политичкој антифашистичкој левици, сада су, изјашњавајући се за слободу форме, у ствари не само настојали да рехабилитују своја пређашња дела и уверења већ и, осуђујући “социјалистички реализам”, изјашњавали се и против сваког реалистичког поступка у уметности и књижевности, називајући реализам “старим гајдама смисла”, а писце који су се држали стварности и смисла, “сељацима”, “пејзанима” и “фруташима”, до те мере их потцењујући, па и потказујући и оцрњујући, да су им готово оспоравали да пишу, а онемогућавали да објављују.

Да би се некако одбранили, а и у жељи да допринесу поправљању опште ситуације, настале укидањем књижевних ревија и часописа, па и попунили настали вакуум, састали су се негде средином 1954. године Велибор Глигорић, Душан Костић, Михаило Лалић, Бранко Ћопић и Ерих Кош, па одлучили да покрену књижевни часопис “Савременик” (после дуже дискусије о том називу), којим би се попунила настала празнина, а који би био отворен за све писце тадашње СФРЈ, као и за све књижевне прилоге, домаће и стране, изузимајући само оне које редакција оцени као књижевно безвредне и бесмислене.

Покретање часописа тада није било могућно без одобрења политичког форума (ЦК СКЈ) и материјалне помоћи министарства за културу. Одлучено је стога на том састанку да се тражи пријем код надлежних чинилаца и, вероватно негде у јесен, (упозоравам да је отада прошло више од четрдесет година, да су моја сећања због мојих година избледела, да нисам водио дневник на који би се могао ослонити, нити сам, као неки срећнији писци, историчари, Дедијер, на пример, имао на располагању секретарице, па и цео апарат помоћника) били смо примљени на састанак коме су присуствовали Вељко Влаховић, Петар Стамболић и, ако се не вaram, Добривоје Радосављевић-Боби. Према ранијем договору, наше добронамерне, патриотске и племените побуде, око превазилажења и по политичке чиниоце непријатне ситуације, настале после укидања “Нове мисли”, излагали су Велибор Глигорић, Душан Костић и Кош, док је малореки Михаило Лалић углавном ћутао, а како ми се чини, Бранко Ћопић није ни био присутан. Ad hoc форум присутних политичких руководилаца, прихватио је наше разлоге с одобравањем, као и иницијативу покретања новог часописа, мада нам је у једном тренутку понудио да преузмемо часопис “Књижевност”, узимајући га од Финција, што смо ми отклонили, не желећи да се у књижевној јавности представимо као фаво-

ризовани, званични отимачи. Инсистирали смо на нашој личној одговорности и независности, па и на изложености критици нашег рада. Дата нам је, значи, званична сагласност, а обећана и финансијска подршка, али је остало отворено питање којем би се издавачком предузећу часопис могао придружити како би се ослонио на његову дистрибуцију, магацине, продајну мрежу и финансијску службу. Издавачко предузеће "Просвета" било је издавач "Књижевности"; друго по снази предузеће "Нолит" држали су модернисти и није им на ум падало да прихвате "Савременик". Остао нам је тако синдикалистички "Рад", који је испрва радо прихватио нови часопис, будући да је имао подршку највиших политичких чинилаца, а сем тога, самом чињеницом да су се у редакцији налазили и тако високотиражни писци, какви су били Ђопић и Лалић, подизао углед предузећу, а обезбеђивао и добру продају. Први број "Савременика" изашао је јануара 1955, а штампан је у великом тиражу од неколико хиљада примерака. Као главни уредници часопис су потписали Велибор Глигорић и Душан Костић, а као чланови редакције Михаило Лалић, Бранко Ђопић и Ерих Кош. Нешто доцније, на предлог Глигорића, уведен је у редакцију и Маријан Јурковић, па затим на предлог Коша, и критичар Драган Јеремић. Душан Костић, о коме је овде поглавито реч, уређивао је првенствено поетске прилоге, а будући да је преда мном прва књига, часопис јануар-јун 1955, као илустрација ширине његовог избора, могу бити наведена имена заступљених аутора, азбучним редом, каквим су дата у садржају: Мирко Бањевић, Григор Витез, Славко Вукосављевић, Драгослав Грбић, Никола Дреновац, Жарко Ђуровић, Бранко Јовановић, Кајетан Кович, Душан Костић, Густав Крклец, Б. Л. Лазаревић, Лаза Лазич, Иван В. Лалић, Вјекослав Мајер, Светислав Мандић, Слободан Марковић, Томислав Мијовић, М. Панић-Суреп, Весна Парун, Првољуб Пејатовић, Никола Полић, Павле Поповић, Ђорђе Радишић, Стеван Раичковић, Марин Франичевић и Иво Фрол, од наших, односно југословенских песника, а од страних, махом у преводу Густава Крклеца: Р. Хух, И. Ф. Мосе, М. Даутенди, К. Краун, Х. Хесе, В. Леман, Е. Б. Хенингс, Г. Тракл, Ф. Верфел, Г. Бритинг, Ј. В. Вајнхебер, Р. Билингер, Б. Брехт, М. Хаусман, Е. Кестнер, Г. фон дер Вринг, С. Андрес.

Будући да су се међу сарадницима - проза, есеј, критика - наши и тако истакнути писци какви су били: Иво Андрић, Вељко Петровић, Милан Богдановић, Новак Симић, Војислав Ђурић, Хуго Клајн, Радован Лалић и Вељко Кораћ, као и да су бројеви добро продавани, могло се закључити да је "Савременик" лепо примљен и успео. Било је, међутим, и отпора и оштрих критика, па и напада. Зачудо, први су се огласили, чак и пре него што се часопис појавио у продаји, уредници "Књижевности": Ели Финци, Душан Матић и Ото Бихаљи, који су, имајући у виду наш фер

поступак, којим смо одбили преузимање тога листа, као и бледу слику коју су сами остављали, како својим оскудним делима, тако и нередовним излажењем часописа и танком садржином, имали најмање разлога да се тако држе. Затим је уследио и напад културног, суботњег додатка "Политике", па је настала полемика штампањем окљаштреног, цензурисаног, одговора уредника "Савременика", на чијем је редиговању сигурно учествовао и Душан Костић. Најзад је, два месеца доцније, уследило и највеће изненађење. Сазвана је партијска јединица Удружења књижевника и на њој објављено покретање новог, другачије усмераваног часописа "Дело", као протутежа "Савременику", а чији је главни уредник био Александар Вучо, док су језгро редакције сачињавали бивши надреалисти: Марко Ристић, Оскар Давичо, Борђе Костић, Милан Дединац, а као главни политички ослонац и двојица угледних писаца и партизанских бораца: Добрица Ћосић и Антоније Исаковић. Издавање часописа преузео је "Нолит".

Настало је међусобно такмичење редакција ова два часописа, које је трајало више од пет година и, да није међу оба табора било одвише суревњивости, па и нелитерарних оптуживања и ексцеса, који су доводили и до оштрих полемика, па и судских спорова, ово време би се могло сматрати као једно од књижевно најинтересантнијих раздобља наше новије књижевности. И поред личних нота и понекад и врло приземних аргумената, ипак је вођен један литерарни спор, принципијелне природе, па ако он и није довео до неког коначног решења, ипак су у то време писци имали где да се окушавају и у том раздобљу су и настала најбоља дела тада још млађе генерације прозаиста и песника: Бранка Ћопића, Михаила Лалића, с једне стране и Добрице Ћосића и Антонија Исаковића, са друге или Васка Попе и Мије Павловића међу "модернистима" и Душана Костића и Стеве Раичковића међу "реалистима".

После пет година оба табора већ су се изморили, а исцрпла, махом, своје аргументе. Осећала се већ склоност да се сукобљавања обуставе, али је до растурања редакције "Савременика" дошло ударом изазваним спољном интервенцијом и на нимало леп начин. Бранко Ћопић је за време свог боравка у Москви дао тамошњој "Литерарној газети" један интервју о литерарним приликама код нас, који је садржавао и његове критичке погледе на "модернисте". Мада су његове оцене биле врло умерене и без икаквог политичког призвука, код нас је подигнута узбуна. Представници редакције "Дела" испословали су да се поведе партијска политичка истрага, чија је последица била Ћопићево искључење из партије и јавна осуда. Али то није било све. Хтело се и јавно понижење уредника "Савременика", па је од Велибора Глигорића затражено да у "Савременику" напише и објави оштар напад на свог сарадника Ћопића. Глигорићу

друштвене позиције, да се одупре том захтеву и дао је свој приста-
нак, али се цела редакција томе одупрла, не желећи да се понижава,
па Глигорићу сугерисала да тај чланак објави негде другде, ако већ
мора да га напише. У исти мах, она је дала своју колективну остав-
ку, а даље уређивање часописа поверила Драгану М. Јеремићу, који
је ускоро образовао и нову редакцију, састављену махом од млађих
писаца. Два или три месеца доцније, растурила се и редакција “Де-
ла”, на супротној страни фронта, и једна етапа борбе била је тиме
завршена. И, ако би се сумирали њени резултати и оценио њен ис-
ход, могло би се рећи да је, друштвено узевши, нарочито ако је реч о
политичком сектору, табор “модерниста” несумњиво однео победу,
а њиховим присталицама поверене су важније позиције уредника и
управника у културним установама и издавачким предузећима.
Реалисти, нарочито уредници “Савременика”, морали су да трпе
последнице, међу њима и Душан Костић, који је неко време морао да
се бави приметним и напорним послом путујућег новинара, репорте-
ра, а коме се задуго, неправедно, оспораване и његове песничке
вредности, само зато што се показао човек стамен и није хтео да
одустане од својих схватања и принципа. Али, ако био се узела у об-
зир само књижевна мерила, показало би се да су реалисти извојева-
ли недвосмислену победу у области књижевности својим делима. У
прози, на пример, Бранко Ћопић “Баштом сљезове боје”, Михаило
Лалић “Лелејском гором”, а Душан Костић и Стеван Раичковић
својим најбољим, антологијским песмама. Најзад, као закључак, и
неки од најеминентнијих прозних писаца, првобитних присталица
модернистичке струје, напустили су метафорама преоптерећени
начин писања, нејасно, барокно кићено изражавање, и приволели се
природнијем начину писања, а неки од песника, везаном стиху, чак и
сонетској форми. Док су они који се нису на време преоријентисали
заборављени – они или њихове књиге и књижевни часописни
прилози.

Erih Koš

DUŠAN KOSTIĆ AS A CHIEF EDITOR OF *SAVREMENIK*

Summary

In his text Erih Koš evokes the cultural circumstances in Belgrade from 1954 and 1955, assessing them as unfavourable, especially when bearing in mind confrontation of two courses and two understandings: the so called “socialist realism” and so called “modernism”, emerged from the wing of former, before the war surrealists (Aleksandar Vučo, Marko Ristić and, especially in period of initiation of journal *Contemporary*, by the middle of 1954, around wich, as initiators, gathered Velibor

Gligorić, Dušan Kostić, Mihailo Lalić, Branko Ćopić and Erih Koš, somewhat later Marijan Jurković and Dragan Jeremić. Basic idea: the journal should fill in the vacancies occurring in that time's literary life and be "open for all the writers of that time's SFRY"

"Modernists" have soon, with full moral and financial support by the authorities, initiated the journal *Delo* (Work), which "Nolit" accepted for its own. Core of editorial board: former surrealist Marko Ristić, Oskar Davičo, Đorđe Kostić, Milan Dedinac and, "as main political support also two respected writers and partisan fighters - Dobrica Ćosić and Antonije Isaković".

There occurred a mutual competition of two editorial boards, abounding with envy and unliterary accusation, which lasted longer than five years, reaching the maximum in connection with Branko Ćopić and his interview given in Moscow to "Literary Gazette", for which Ćopić was excluded from the Party, and editorial board of *Contemporary* was almost forced to collectively resign. But, three or four months later, the editorial board of *Delo*, on the opposite side of the front, was also pulled down.

The conclusion of the author of this text: apparently, the victory was taken by "modernists", but only when speaking about the political sector. Because, their supporters have taken the key positions in cultural institutions and publishing organizations. "Realists", especially the editors of *Savremenik*, among from Dušan Kostić, suffered the consequences. But, essentially, "when considering only the literary criterion, the victory was taken by the "realists" and their works; among them Erih Koš selects Branko Ćopić and Mihailo Lalić in prose and Dušan Kostić and Stevan Raičković in poetry.

Out of a mere modesty, Erih Koš excluded himself, although, undoubtedly, he takes a very high place in our literature.